

FOLYÓIRATSZEMLE

1/68

001.818

A tudományos kutatási és szerkesztési munkákról szóló beasmo-
lók szerkezete és tartalma. /Sztraktura i szoderzsanie otcsetov o
naucno-isszledovatel'skih i opitno-konsztruktorskih rabotah/ -
GAGARIN, A.D. = Naucno-Tehnicesszkaja Informacija, Szerija 1. 1967.
1.sz. p.19-22.

A publikált és nem publikált kutatási jelentések többsége szerke-
zeti, tartalmi és formai szempontból nem felel meg az információs
anyagokkal szemben támasztott követelményeknek. A jelentések egyes
szerkezeti elemeinek, pszichológiai, logikai tényezőinek elemzése a-
lapján, - amelyek meghatározzák a bennük foglalt közlések hatékonysá-
gát, - különböző ajánlások dolgozhatók ki, az egységesség, a szer-
kezet javítása, a tartalmi kifejtés és a külső forma tekintetében.

A kutatási jelentések optimális felépítésére a következő szerke-
zeti séma ajánlható: 1. címlap, 2. annotáció, 3. a kulcsszavak jegy-
zéke, 4. referátum, 5. bevezetés, 6. elemző áttekintés, 7. kísérleti
rész, 8. általános következtetések, 9. a munka eredményeinek szerzői
értékelése, 10. a részletes műszaki megoldások jegyzéke, 11. a szak-
értői vélemény, 12. a recenzorok állásfoglalása, 13. a vita eredmé-
nyei, 14. befejezés, 15. mellékletek, 16. ábrajegyzék, 17. a használt
rövidítések és jelölések jegyzéke, 18. a felhasznált irodalom jegyzé-
ke, 19. tartalomjegyzék.

Az egyes pontok részleteiben is vázolt kidolgozása megkönnyíti
a kutatási jelentések elemzését és feltárását tájékoztatási szempont-
ból. Az olvasó szemszögéből is fontos, hogy rögtön megtudja, miről
van szó a munkában.

A kutatási jelentéseket is - mint minden műszaki közleményt -
ugy kell megírni, hogy az olvasónak ne kelljen gondolkodnia, mit a-
kart a szerző mondani. A lényeg bonyolultságát ne növelje az írás ne-
hez érthetősége. A kutatási jelentések nem a széles olvasórétegek
számára készülnek. Ezek jellemző sajátysága - olyan terminológia hasz-
nálata, amelyet csak az illető területen dolgozó szakemberek értenek
meg teljesen. Fogyatékosabb azonban, ha a szerző olyan szakmai zsar-
gonhoz folyamodik, amely félreértésre vagy kétértelműségre ad alkal-
mat.

A javasolt szerkezeti beosztás nem univerzális. A kutatómunka
természetétől függően olyan szerkesztési forma is kidolgozható, a-
mely az adott helyzethez célszerűbben illeszkedik.

/Paku S./

2/68

002.001:003

Az információ és a jel fogalma. /O ponjatijah "informacija" i
"znak"/ - BOCSAROV, M.K. = Naucno-Tehnicesszkaja Informacija, Szerija
2. 1967. 2.sz. p.5-8.

A megvitatásra közzétett cikk javaslatot tartalmaz az információ fogalmának értelmezésére. A lenini dialektikának megfelelően ez a fogalom két ellentétes részre bontható: tartalomra és alakra, formára. Az előbbi valamilyen ismeret, amely természeti, társadalmi vagy gondolkozásbeli tárgyra vagy jelenségre vonatkozhat, az utóbbi pedig egy térbeli vagy időbeli jel. Az ismeretek és a jelrendszerek egységet alkotnak, de ugyanaz az információtartalom többféle formában közölhető, és ugyanazt a formát, vagyis jelet többféle információtartalom átvitelére is fel lehet használni. Az információ keletkezésének az a feltétele, hogy kölcsönhatás alakuljon ki két anyagi tárgy között, és hogy e két tárgy közül az egyik képes legyen érzékelni a másik hatását. Az ember és a külső tárgyak viszonylatában a kezdeti információ úgy jön létre, hogy többszöri tapasztalat alapján az ember végül is már meg tudja különböztetni például a vizuális képet magától a tárgytól. Az érzékelés létrehozza a jelet, és ehhez fokozatosan hozzákapcsolódik valamilyen információtartalom. Az információtartalom létezése független az érzékelő lénytől, ezért az információ nem anyag és nem energia, de mindig csak modellje a külső világnak.

Az információelméletben tárgyalt információmennyiség az információ átviteli formájának kvantitatív mértéke, szoros kapcsolatban van az információtartalommal, de arányosság nem áll fenn a kettő között.

Ami a jelrendszereket illeti, a szemiotika az információ átviteli formáival foglalkozó tudománynak tekinthető, és magának a jelnek meghatározása azért ütközött nehézségekbe, mert a szerzők nem vették figyelembe az információt és az információ összetevőit. A jel értékének meghatározásával kapcsolatban különbséget kell tenni jel és jelentés között. Ha majd az információtartalom kvantitatív mérésére is lesznek módszerek, a szemiotika beleolvad az információelméletbe.

/Szabó Gy./

3/68

001.814

A referálás módszertanának tudományos alapjai. /O naučnuh osnovah metodiki referirovanija/ - ZSDANOVA, G.Sz. = Naučno-Tehničeskaja Informacija, Szerija 2. 1967. 2.sz. p.12-16.

A referálási módszerek kidolgozásához különböző szempontokból elemezték a Referatívnuj Zsurnal néhány - főképpen természettudományi - sorozatának számos referátumát és az ezekhez tartozó eredeti folyóiratcikkeket.

Mindenekelőtt a cikkek és a referátumok terjedelmét vizsgálták meg, és megállapították, hogy a referátumok terjedelme csak abban az esetben arányos a cikk terjedelmével, ha az utóbbi nem haladja meg az átlagos /2-4 oldalnyi/ értéket; ezen az értéken túl a referátum sorainak száma a cikk terjedelmétől függetlenül állandósul, aminek az oka bizonyára a referáló folyóirat szerkesztősége által megszabott terjedelem korlátozás.

Ezután megvizsgálták, hogy bizonyos tartalmi elemek /a kutatás tárgya, helye és időpontja, a vizsgált tulajdonságok és a levont kö-

vetkeztetések/ milyen mértékben /teljesen, részben, egyáltalán nem/ található meg a cikk szövegében, a referátum szövegében és az eredeti címben. A vizsgálat eredménye a következő volt /összesen 100 cikket vizsgáltak meg, tehát a között számadatok abszolút értékben és százalékban egyaránt érvényesek/:

		Teljesen	Részben	Egyáltalán nem
A kutatás tárgya	Cikk:	100	-	-
	Ref.:	85	15	-
	Cím:	85	11	4
A vizsgált tulajdonságok	Cikk:	100	-	-
	Ref.:	50	46	4
	Cím:	12	53	35
Földrajzi adatok /hely/	Cikk:	100	-	-
	Ref.:	85	8	7
	Cím:	72	12	16
Időpont	Cikk:	48	1	51
	Ref.:	29	-	71
	Cím:	1	-	99
Következtetések	Cikk:	97	-	3
	Ref.:	21	51	28

Végül a referátumok összeállítási módjának vizsgálata következett annak tisztázására, hogy a referáló szó szerint vesz-e át egyes részeket a cikkből, vagy inkább szabadon értelmezi a tartalmat; magát a cikket vagy csak a szerzői összefoglalást /a folyóiratban közölt referátumot/ veszi-e alapul; melyek azok a tartalmi elemek és szövegrészek a cikkben, amelyeket a referátumban nem vesz figyelembe. Ezzel kapcsolatban kétféle irányzatot figyeltek meg: a/ egyes referálók az eredeti cikk gondolatmenetének sorrendjében, de csak a lényeg kiragadásával, saját szavaikkal adják vissza a tartalmat; b/ mások viszont a cikk egyes mondatainak és szövegrészeinek szó szerinti felhasználásával állítják össze a referátumot. Általában minden referáló rövidsége törekszik, és ennek megfelelően vesz alapul bizonyos szövegrészeket, de egyetlen referáló sem veszi figyelembe a bevezetést, a történeti áttekintést és az olyan táblázatos vagy grafikus adatokat, amelyek nem a tényleges megoldásra vonatkoznak vagy csak perspektivikus, a vizsgálat lényegéhez nem szorosan kapcsolódó értékek.

Felvetődött az a kérdés is, hogy a referátum milyen mértékben függ a referáló szakember személyétől. Ennek eldöntésére öt referálót bírtak meg hat cikk párhuzamos referálásával. A szöveg tekintetében ezek a referátumok valóban eltérőek voltak, de tartalmi elemeikben nagyrészt egyeztek, és csak abban tértek el, hogy egyes referálók részletesebben, mások pedig hiányosabban adták vissza a cikkben tárgyalt tulajdonságokat.

A vizsgálatok lényegileg a következő eredményekre vezettek:

1. Minden tudományos kutatással kapcsolatban kimutathatók olyan objektív jellemzők, amelyek alapján egyértelműen megállapítható, megfelelő-e a referátum a cikknek, és amelyeknek figyelembevételével szabványosítani lehetne az elsődleges dokumentumok feldolgozásának módját.

2. A referátum terjedelmének arányosnak kellene lennie a referált cikk terjedelmével, és ezért nem volna szabad korlátozni.

3. A fontosabb tartalmi elemek előírása lehetővé teheti a referátumok teljességének megítélését és elősegítheti az információ visszakeresésének automatizálását.

/Szabó Gy./

4/68

002.513.5
002.534.7

Az Engineering Index tezaurusza. /The Engineering Index thesaurus/-WHALEY, P.R. - PLANAGAN, C.M. = Bulletin AID, 5.k. 4.sz. 1966. p.45-52.

Az Engineering Index cég azt a célt tűzte maga elé, hogy egyrészt kiváló minőségű rendszeresen megjelenő index-kiadványt bocsásson a műszaki szakemberek rendelkezésére, manuais használatra, másrészt igénylésre elektronikus számítógéppel biztosítson témafigyelési és információ visszakeresési szolgáltatást. A CADRE elnevezésű rendszer nagy lépést jelent a távlati célként kitűzött Műszaki Információs Központ megvalósítására.

A kísérleteket az elektronikai és műanyagipari szakterületen kezdték meg és úgy döntöttek, hogy az indexelés során tezaurusra támaszkodnak. Ez az Engineering Index tezaurusz később esetleg kiadásra is kerülhet, a fő cél azonban a számítógépes munka hatékonyságának házon belüli biztosítása.

Az Engineering Index tezaurusz kidolgozásakor az EJC /Engineer's Joint Council = Mérnök Szövetség/ tezauruszt vették alapul, de az említett szakterületeken tovább mélyítették és elsőrangú követelménynek tekintették a gépi feldolgozással kapcsolatos igények kielégítését.

A tezaurusz szerkesztésekor a következőképpen jártak el:

Ha két szó jelentése nagymértékben hasonló, olyannyira, hogy aki az egyiket keresi, a másiktól semmiképpen nem tekinthet el, akkor lásd /use/, ill. helyett /used for/ utalást alkalmaztak és csak az egyiket tekintik indexfogalomnak. Ha a jelentésbeli hasonlóság nem ennyire nagymértékű, akkor a kapcsolódó fogalom /related term/ megjelölést használták és mindkettőt indexfogalomnak tekintik. Ha egy szó jelentése teljes mértékben magában foglalja egy másik szó jelentését, akkor a bővebb-szűkebb megjelölést alkalmazták a generikus ill. a specifikus fogalom mellett, mindkettőt indexfogalomnak tekintve. Ha azonban a specifikus fogalom már tulságosan szűk az indexelés megkívánt mélységéhez képest, akkor a lásd ill. helyett utalást alkalmazták, csupán a bővebb fogalmat fogadva el indexfogalomként. A homográ-

fok és az ellentétes értelmű szavak esetében a kapcsolódó kifejezés megjelölést alkalmazták.

A mágnesszalagon rögzített tezauruszt a számítógép a következő feladatok elvégzése során használja fel: 1. ellenőrzi a gépi információvisszakeresésre alkalmas indexben és a nyomtatott formában kiadásra kerülő indexben egyaránt a dokumentumok jellemzésére felhasznált kifejezéseket, hogy azonnal jelezze, ha nem elfogadott kifejezést alkalmaztak; 2. a lásd utalással megjelölt szavakat helyettesíti az indexkifejezéseként elfogadott megfelelőjükkel; 3. elkészíti a lásd és lásd még utalásokat és keresztutalásokat a nyomtatásban megjelenő index számára mindazon esetekben, amikor a keresztutalás kódja után a csillag kódját találja a mágnesszalagon.

A tezauruszt természetesen rendszeresen ki kell egészíteni. Ezért ha az indexelést végző szakember úgy itéli meg, hogy új fogalom vagy kifejezés beépítésére van szükség, akkor erre javaslatot tehet, melyet megfelelő ellenőrzés után lyukkártyába lyukasztva beadnak a számítógépbe az első érintett dokumentum számából és az indexelő nevével együtt.

A tezaurusz 3 változatban áll rendelkezésre. Az első a teljes változat, mely minden információt tartalmaz a bővítésekre, alkalmazásra stb., s melyet a kiegészítések, ellenőrzések alkalmával használnak fel. A második az indexelést alátámasztó változat, mely már csak magát a legszigorúbban vett tezauruszt tartalmazza, s amely nyomtatott formában az indexelők rendelkezésére áll. A harmadik változat a számítógépes feldolgozás különböző lépéseinek megfelelő információkat és utasításokat is tartalmazza.

A tezaurusz jelenleg 11 000 vezérszóból áll.

/Vásárhelyi P./

5/68

002.513.5:001.815:681.3.048

Mi az amerikai Mérnök Szövetség által kidolgozott műszaki kifejezések tezaurusza. /What is the thesaurus of engineering terms developed by Engineer's Joint Council/ - SPEIGHT, F.Y. - Bulletin AID, 5.k. 4.sz. 1966. p.29-43.

Az amerikai Mérnök Szövetség /Engineer's Joint Council - EJC/ 23 műszaki egyesület szövetsége, mely több mint 500 000 tagot számlál. Kiterjedt programjában helyet kapott a tájékoztatás megjavításának kérdése is. Az ezzel kapcsolatos munka 1962-ben az alapvető probléma: a tezaurusz kidolgozása terén indult meg.

A rendkívül komoly feladat megoldásának menete a következő volt: az egyesületektől bekérték az általuk addig használt szakrendszereket, deskriptorjegyzékeket, indexeket stb. Ily módon 119 000 különböző fogalomból álló gyűjtemény jött létre. E fogalmak közül kiválasztották azokat, melyekre két vagy több egyesület tett javaslatot, vagyis, amelyek használata szélesebb körűnek tekinthető. A válogatás 14 000 kü-

lőnböző fogalomhoz vezetett. A válogatott fogalmakat ezután elemezték a kifejezésükre használt szinonimák meghatározása, a keresztutalások kidolgozása, a kétértelműségek kiküszöbölése és megfelelő magyarázatok, meghatározások elkészítése céljából. Ebben a munkában különböző szakterületekről összesen 131 mérnök vett részt és 130 munkahétnek megfelelő időt fektetett be. A koncentrált erőfeszítés eredményeképpen sikerült a teljes szerkesztői munkát 27 hét alatt elvégezni. Ennek során bebizonyosodott, hogy a különböző szakterületek szókincse között elegendően nagy az átfedés ahhoz, hogy az elkészített teaurusz általánosan felhasználható legyen.

Az EJC teaurusz 1964-ben jelent meg. 10 515 különböző fogalmat tartalmaz, a szinonimák, keresztutalások stb. következtében összesen 80 000 sorban. Célja, hogy segítséget nyújtson az indexelést végző szakembereknek a különböző szempontoknak megfelelő különböző mélységben meghatározott indexfogalmak kialakításában, az információ visszakeresést végző szakembereknek a feltett kérdés helyes megfogalmazásában, valamint a szerzőknek és kiadóknak a műszaki információk helyes közlésében.

A teaurusz két formában került forgalomba: egyrészt nyomtatott kiadvány formájában, 320 oldal terjedelemben, 15 dolláros árban, másrészt elektronikus számítógéphez közvetlenül felhasználható mágnesszalagon, 500 dollárért. A mágnesszalag IBM 1401 típusú számítógéphez készült, 556 jel/hüvelyk jelsűrűséggel. Az EJC a mágnesszalaggal együtt a feldolgozáshoz szükséges gépi programot is a vásárlók rendelkezésére bocsátja, a számítógép bemenetét képező 80 oszlopos IBM lyuk-kártyák formájában.

A teaurusz természetesen nem maradhat változatlan: a technikai haladást figyelembe véve, állandóan újabb és újabb fogalmakat kell beépíteni. Ezért kiadását 2-3 évenként megismétlik. A módosítás, bővítés és törlés oly módon történik, hogy a tagégyesületek a kiinduláshoz hasonlóan beküldik javaslataikat, melyek alkalmanként összesítve előreláthatólag meghaladhatják a 100 000 fogalmat is. A hatalmas fogalomtömegből természetesen mindössze 2-3000 fogalmat lehet beépíteni a bővített teauruszba.

Az EJC teaurusz alapként szolgál ahhoz, hogy az egyes egyesületek a saját szakterületükre kidolgozhasák specializált teauruszukat. Ily módon egymással összeegyeztethető, egymáshoz megfelelően kapcsolódó teauruszok sorozata jöhet létre. Különösen nagy segítséget jelent ebből a szempontból a mágnesszalagon kiadott változat. Ennek felhasználásával ugyanis a nagy gépesített tájékoztató központok automatikusan egybevetethetik saját szójegyzéküket és az EJC teauruszt, és közös nevezőre hozhatják azokat.

A teauruszra támaszkodik az Engineering Index is. Az Engineering Index és az American Society for Metals /Amerikai Metallurgiai Társaság/ által közösen alkalmazott gépi információ visszakereső rendszer alapja ugyancsak az EJC teaurusz. Ez a rendszer sorozatos és invertált tárolást egyaránt alkalmaz: a gyakran előforduló fogalmak a megfelelő bibliográfiai információival és a dokumentumok azonosítási számával együtt csupán a sorozatos elrendezésű tárban szerepelnek, míg

a ritkábban használt fogalmak az invertált elrendezésű tárba kerülnek. Ezt veszik igénybe a visszakeresés első lépésében és csak, ha a ritkább index-fogalmak szerepelnek valamely dokumentum jellemzői között, akkor vizsgálják meg a sorozatos elrendezésű tárban, hogy a gyakoribb fogalmak szempontjából is eleget tesz-e a dokumentum az igénylő kérdésének. Az index-fogalmak azonban mindkét tárban az EJC tészaurusz fogalmai közül kerülnek kiemelésre.

/Vásárhelyi P./

6/68

002.513.5:65.012.45

Információkeresési rendszer a vezetés részére. /Information retrieval for management/ - Data Systems, 1967.jul. p.34-36.

A technikai lehetőségek korlátai eddig erősen késleltették információ visszakereső rendszereknek a vezetés közvetlen, gyakorlati eszközzé válását. Az adatfeldolgozógépek harmadik generációjának fejlődése viszont nagyjából eltávolította ezeket a korlátokat. A legfontosabb vívmány az adatfeldolgozógép és az információkereső személy társalgó kapcsolatának lehetővé válása.

A gépi visszakeresés üzemmódja lehetővé teszi, hogy a használó igényeit a keresési akció folyamata közben is megváltoztassa. Ez a párbeszédes kapcsolat a visszakeresés igényeit, a gépi költségeket és egyéb tényezőket figyelembe véve, hosszabb vagy rövidebb lehet. Nyilvánvalóan nem célszerű akkor alkalmazni, amikor kiinduláskor a kereső már pontosan tudja, milyen információt keres. A párbeszédes visszakeresésnél rendkívül hasznos a vetítettképes megoldás, melyben a kereső személy egy kis képernyőn látja megjelenni a keresés egyes fázisainak megfelelő információkat, azok közül válogathat, elvetheti őket vagy parancsot adhat a gépnek a szükséges adatok azonnali kinyomtatására.

Ezzel a hajlékony megoldással az egyébként óhatatlanul fellépő, nyelvi megfogalmazásbeli kétértelműségek is könnyen kiküszöbölhetők a visszakeresés folyamatából.

Részletezi az egyes felhasználási területeket, mint az indexelés, a visszakeresési műveletek, a kérdésfeltevés megszerkesztése, az adatvisszakeresés és a visszakeresés nyelvének megválasztása.

Ezek közül részletesebb tárgyalásra érdemes a visszakeresési művelet. A tények visszakeresésénél nincs különösebb probléma, minél általánosabb a keresési kérdés, annál inkább szükséges olyan válogató kulcs beépítése, mely biztosítja, hogy sem túl kevés, sem túl sok dokumentum nem lesz a kérdésfeltevés eredménye. Ennek tervezésénél a jelentésbeli közelség mérésének számos módjával próbálkoztak. Egyik módja, hogy a dokumentumokat először a keresési kérdés egyik fő kritériuma, majd a második és a harmadik szerint vessik sorra.

A használónak lehetővé teszik, hogy válasszon a tágabb vagy a szorosabb visszakeresés lehetősége között a betáplált szótár bizonyos részeinek megjelenítésével a gép képernyőjén az egyes kifejezések

egymással kapcsolatos előfordulási gyakoriságának feltüntetésével együtt. Az ilyen rendszerben a kereső pontosan meghatározhatja, melyik keresési kifejezésből kaphatja kérdésére a legelőnyösebb választ. Másrészről ez a megoldás lehetőséget nyújt arra, hogy a már megfogalmazott keresési kérdéseket új kifejezésekkel szűkítse vagy bővítse.

/Tóth I.A./

7/68

002.55:651.926/082/

Műszaki-tudományos tájékoztatási fordítások gyűjteményei. /0 szbornikah perevodov po problemam naucno-tehniceszkoj informacii/ - GOL'DBERG, B.A. = Naucno-Tehniceszka Informacija, Szerija 1. 1967. 1.sz. p.27-29.

A VINITI fordításgyűjtemények kiadását kezdte meg a műszaki-tudományos tájékoztatás tárgykörével foglalkozó külföldi publikációkról. A kiadvány célja a szakemberek széles körének megismertetése a külföldi információs technika és gyakorlat eredményeivel, a fejlődés irányával, az információfelhasználók kiszolgálásának elért színvonalával, az alkalmazott műszaki eszközökkel, továbbá az információs munka szervezésével, módszerével.

Az első gyűjtemény 1965-ben jelent meg. Jelenleg már több ilyen kiadvány áll az olvasók rendelkezésére.

A gyűjtemények jellemzője mindenekelőtt a felölelt széleskörű anyag.

Az 1. gyűjtemény az indexelés és az információ visszakeresés kérdéseivel foglalkozik. A 2. kötet címe: Információs elemzés. A 3. fordításgyűjteményt a dokumentummásolás módszerei és eszközei tárgykörének szánták. Ebben szemleszerű alapvető anyagok szerepelnek, továbbá rövid ismertetések a külföldi másoló-sokszorosító gépekről, a mikrofilmkészítés eszközeiről és a mikrokópiakészítő és -olvasó berendezésekről. A 4. gyűjtemény tárgya a SMART /Salton's Magical Automatic Retrieval of Texts = Salton féle automatikus szövegviszakereső rendszer/, amelyet IBM 7094 számítógépen valósítottak meg. Ebben a rendszerben mind az érdeklődéseket, mind a feldolgozott információs szövegeket automatikusan elemzik különböző statisztikai, mondattani és szemantikai módszerekkel.

A fordításgyűjtemények értékét és használhatóságát jelentősen növelné kommentárok hozzáfűzése, azonkívül a cikkek tematikai csoportosítására is más módszer javasolható.

Kivánság merült fel a műszaki-tudományos tájékoztatás hatékonyságának vizsgálatával foglalkozó külföldi cikkek megismerésére fordításban.

A további kötetek során kisebb hiányosságok kiküszöbölése szükséges.

/Paku S./

8/68

002.6:021.6/47/

Információs központok és könyvtárak optimális rendszere kidolgozásának módszertani elvei. /O metodologičeskih principah razrabotki optimal'noj szisztemu informacionnuh centrov i bibliotek/ - KOSZOLAPOV, V.V. = Naucno-Tehničeskaja Informacija, Szerija 1. 1967. 2.sz. p.7-11.

A Szovjetunió Minisztertanácsának 1966. november 29-ⁱ 916.számú rendelete intézkedik az állami egységes műszaki-tudományos tájékoztatási rendszer létrehozásáról 1967-70. évek folyamán, ezért az információs hálózat tudományos tervezése, megteremtése és tökéletessítése a legidősebb feladat. A tájékoztatási rendszernek a szükségleteket optimális módon kell kielégíteni, ami elsősorban gyors és megfelelő szolgáltatásokat jelent.

A tájékoztatási és könyvtári hálózat tudományos megszervezése három szakaszból áll:

1. az adott körzet társadalmi, demográfiai és egyéb viszonyainak tanulmányozása a konkrét szociológiai kutatás módszereivel a valóságos igények meghatározására;
2. az ilyen kutatások feldolgozása a tömeges kiszolgálás elméletének segítségével a tervezett tájékoztatási apparátus és könyvtárak valóságos lehetőségeinek, teljesítőképességének meghatározására;
3. kísérleti kutatás végzése matematikai modelleken a tájékoztatási apparátus és könyvtárak optimális változatának meghatározására.

Csak ilyen tanulmányozás után adható válasz arra a kérdésre, indokolt-e valamely városban önálló tájékoztatási apparátus felállítása, milyen méretű legyen, milyen gépi felszereléssel rendelkezék, az információ visszakeresés milyen fokú gépesítésre támaszkodják, milyen pénzügyi eszközöket kell előírni a tervezett apparátus hatékony felhasználására. A konkrét szociológiai kutatásnak arra kell válaszolnia, milyen minőségi összetétele legyen az apparátusnak, amit a felhasználók érdeklődése határoz meg.

Az érdeklődési körökre minőségi elemzés ad felvilágosítást, amelyet statisztikai adatok és más dokumentumok alapján a legvalószínűbb irányokra nyernek. Alkalmazható az anket és kikérdezés módszere is.

Az elemzés során az alábbi kérdések tisztázhatók:

1. az információk valószínű felhasználóinak igényközelése az információk anyagok vonatkozásában, amelyeket tematikai rokonság szerint csoportosítanak;

2. az információáramlás várható terjedelme az igények alapján meghatározott csoportosításban, és következésképp az információk anyag tárolása a leggazdaságosabb módon, így pl. teljes szöveggel vagy referátumok, annotált címleírások stb. alakjában;

3. a kapcsolatok módjának meghatározása az információk központok és a felhasználók között.

A tájékoztató központok kapacitásának eldöntéséhez alkalmazni kell a tömeges kiszolgálás elméletének eredményeit, vagy a véletlen folyamatok elméletét. A tájékoztatási és könyvtári szolgáltatás olyan összetevő tényezőket foglal magába, mint: a/ érdeklődés; b/ rendszer, a szolgáltatásra fordított anyagi eszközök, munkaidő; c/ a szolgálat eredménye, mint pl. felvilágosítás, mikrofilm, könyvkölcsönzés, dokumentummásolat, referátum stb. A könyvtári szolgálat általában kevésbé munkaigényes és olcsóbb. A nem eseti minőségi információk ellátása nem lehetséges a visszakeresés és a kiszolgáltatás folyamatának gépesítése nélkül, ugyanakkor a könyvtárak minden gépesítés nélkül többé-kevésbé sikeresen megoldják feladataikat.

Az információk és könyvtári szolgálat bonyolult dinamikus rendszer, amely több egymástól függő tényezőtől áll. Az információk központ vagy könyvtár teljesítőképességére vonatkozó elméleti számításokat a valóságos helyzet lényegesen helyesbítheti. Ezért szükségesé válhat a kísérleti kutatási módszer alkalmazása.

Az optimális megoldás ismérveinek kiválasztása jelentős mértékben önkényes is lehet és ezeket különféle tényezők határozhatják meg. Az optimalitás ismérvei a következők lehetnek:

1. valamely szakterületre vonatkozó információk gyakorlatilag azonnali biztosítása a tájékoztatási központba vagy könyvtárba beérkezett igényeknek megfelelő terjedelemben;

2. információk feltárása, gyűjtése, rendszerezése, elemzése és általánosítása, továbbá terjesztése meghatározott felhasználói kör címére;

3. a kielégített igényeket követően ugyanarra az információra beérkező pótlólagos érdeklődések;

4. a tájékoztatási apparátus lehető teljessége, ami szabadalmak esetében különösen fontos;

5. az igények gyakorlatilag haladéktalan és kimerítő megválaszolása, beérkezésük sorrendjétől függetlenül.

Az egész probléma tudományos módszerű megoldása szorosan összefügg a tájékoztatási és könyvtári hálózati tevékenység gazdasági hatékonyságának növelésével.

/Paku S./

A tájékoztatási munka jövője. /The future of information work/ -
BATTEN, W.E. = ASIIB Proceedings, 19.k. 6.sz. 1967.jun. p.163-172.

A szakirodalomban tapasztalható exponenciális növekedési tényező következményeként egyedül az elektronikus számítógépes rendszerek képesek az állandóan növekvő tájékoztatási igények kielégítésére. A kutatók egyéni önellátó dokumentációs tevékenysége a tájékosdó olvasások során létrehozott indexekkel, katalóguscédulákkal, címjegyzékekkel csőfűt mond. A fejlődés új irányzatait a Chemical Abstracts és a MEDLARS tájékoztató szolgálatai példásszák. Az elburjánzó szakirodalom és az elburjánzó olvasó között ugyan természetes egyensúly áll fenn, a tájékoztatás munkáját azonban az ezzel járó nagyfokú specializálódás nehezebbé teszi. Az egész folyamat szemelláthatóan autokatalitikus, amelyben természetes negatív visszacsatolás, ami a folyamatot szabályozhatná, nem keletkezik. Az információk kavargó entropiás viharával állunk szemben. Valóban robbanás jellege van e folyamatnak, amellyel csupán az elektronikus adatfeldolgozás folyton növekvő befogadóképességű adattárolói, adatátviteli, adatbeviteli és adatkiviteli sebességei tudnak lépést tartani.

Az új technikai lehetőségek eddig nem ismert méretű problémákat vetnek fel. Az emberi gondolkodás és a gépi rendszer műveleti sebessége között fennálló nagy áttételi arányok miatt egy rosszul elgondolt lépés ma sokkal súlyosabb következményekkel jár, mint régebben. A gépi információkeresés a célt két uton közelítheti meg: 1. a válaszadás technikáját a várható kérdések szempontjából dolgozza ki, vagy 2. a kérdésfeltevést alakítja úgy, hogy illeszkedjék a már létező információ anyaggal. A gépi feldolgozás eddig inkább az 1. módszert alkalmazta, bár az értelmes emberi közvetítők e két szélsőség között valamilyen optimumot igyekeznek keresni. A tájékoztató anyagok specifikus volta szűkíti a tájékoztatók körét. Ez mind nehezebbé teszi az egységes elvekre felépített tájékoztatást, mivel alkalmazkodni kell az egyes fogalomkörök sajátos környezetéhez.

A szerző és a kérdező egyaránt szavakkal fejezi ki magát, de használt kifejezéseik azonos eszmei tartalom ellenére alakilag erősen eltérhetnek. Ha bármelyikük oldaláról általánosítással kíséreljük meg az eltérés áthidalását, erőszakot követünk el a közlések pontos tartalmán.

A szabad-szövegű információkeresés iskolája azt vallja, hogy gazdaságosabb a kérdések megfelelő rendszerét kifejlesztteni, mint fáradságos munkával a feldolgozásra kerülő és végnélkül beáramló szövegeket tárgyszavazni. Ezt az álláspontot támasztja alá az is, hogy tapasztalat szerint kevés jól képzett ember vállal indexelést. Ugyanakkor a kérdések szemantikai kifejlesztésének tudományos szakmai tekintélyt szerez és előnyös alkalmazási feltételeket biztosít, noha valójában ez is indexelési tevékenység. A fejlődés tényleg a hatalmas munkát igénylő szöveg indexelések csökkentését teszi valószínűbbé.

Nem lehet azonban a feladatot pusztán a kérdések oldaláról megoldani, hiszen az információkat nyújtó szövegeknek és az ezeket kere-

ső kérdéseknek a gépi keresések hatékonysága érdekében egy összefüggő rendszert kell alkotniok. A keresés csak úgy lehet jó hatásfoku, ha a kérdések és a szövegek elemei egymás komplementerjei. Egy ilyen összehangolt rendszer kifejlesztése azonban vetekszik egy teszauruss készítés szellemi erőpróbájával és munkaigényességével. E munka során a fogalmak rendszerezése és hierarchiájának kiépítése még csupán egy lépés a cél felé. A kérdések kielégítő megválaszolásához szükség lenne a szinonimák és fogalmi családfák ismeretén kívül még asszociációkra is. A keresési feladat megoldásához esetleg szükségessé váló asszociációk tárolása azonban a gyorsmemóriával szemben támasztott jelentékeny tárolókapacitás igénye miatt nem oldható meg kielégítően, mivel többnyire csillagászati mennyiségű asszociált tárgyszót kellene az adattárolókban elhelyezni. Célsezerűbb lenne tehát az asszociációk szükség szerinti generálása a gépben a munka során, ami viszont a fogalmak jelentéseinek a mai tudásunkat meghaladó részletességű értelmezését kívánná meg. Egyelőre ma még a szerző neve pótolja egy bizonyos mértékben a hiányzó asszociációs készséget a gépi feldolgozás során.

E miatt a tájékoztatás tudománya, az információs technika, az informatika ma még az alkémia szintjén áll. Itt még csak ezután következik az az elméleti tisztulás, amely az alkémiától a modern kémia tudományához vezetett. Ki fogja az informatika atomelméletét megteremteni? A tájékoztatás kérdése korunkban olyan jelentős tényezővé vált, hogy az egyetemek egymás után jelentik be a tudományos fokozatot nyújtó képzés bevezetését az információs munka területén. Az elméleti és gyakorlati képzést, amelyben központi szerepe van az elektronikus számítógépeknek, nagy tudományos igényességgel szervezik meg. Ebben az új tudományágban nem szűk specializálódás megy végbe, hanem itt életformáról, szemlélet változásról van elsősorban szó. E területen csak azok remélhetnek sikert, akik teljes gondolkodásmódjukat átállítják az új szemléletmódra. Ez a magyarázata annak, hogy az információs technikában számos uttörő eredményt hagyományos egyetemi végzettség nélkül értek el.

E munkák jellemzője az intellektuális csoportmunka. A szakma specialistáján kívül fázisonként változó összetétellel részt vesz benne pszichológus, nyelvész, statisztikus, kiadó, nyomdász, fényképezés, mikrofilmes, biológus, neurológus, történész, közgazdász, költésélelemző, rendszerelemző, számítógép tervező és sok más, egy-egy részletproblémában érdekelt szakember.

Nehéz lenne a gépesített rendszerek összes lehetséges formáit felsorolni. Számba lehet azonban venni néhány közönsnek tekinthető fontosabb jellemvonást:

1. a kiadásra kerülő szövegek elkerülhetetlen leírása írógépen lehetőséget nyújt egy géppel olvasható változat egyidejű előállítására, amellyel gépi adatfeldolgozás vagy elektronikus számítógéppel vérsérelt betűszedés végezhető.
2. Ez a gazdaságossági és technikai megfontolásokból indokolt lépés a "szabad-szövegek" használatára ösztönös a rendszer bemenetén. Az indexelési munka népszerűtlensége tovább erősíti ezt az irányzatot.

3. A rendszer és a kérdést feltevő magatartásának kölcsönös megismerése iterációs technika alkalmazásához vezet, amelynek során a kérdést feltevő mind világosabb kérésekkel és utasításokkal fordul a rendszerhez.

4. Az elektronikus számítógépes rendszerek fejlődése is ösztönzi a "társalgási üzemmód" révén az iterációs eljárás fejlesztését.

5. A szöveg iteratív megkérdezése egymásba szövődő szemantikai hálózatokat igényel, amelyek ismét egy bizonyos mérvű visszatérést jelentenek a klasszifikáció előnyös vonásaihoz.

6. Ezek a hálózatok kisméretű tezauruszok, amelyek nem fejleszthetők ki azonnal szemantikai nehézségek, programozási és tárolási problémák miatt.

7. Ugyanakkor óvatosságból tovább folyik az indexelési nyelvek tökéletesítése is, algoritmusokkal és gépi statisztikai módszerekkel. Egyes helyeken sem lehet elkerülni a szöveg egységes alakra hozását, ami viszont növeli a hamis válaszok számszerű arányát.

8. A rendszerek számos változata miatt nehéz ugyan a rendszerek összehasonlítása, de az bizonyosnak látszik, hogy az összehasonlítás alapjait az ismétlődés és a relevancia fogalmi képezik. A releváns válaszok megítélését objektivebbé kell tenni, mert a döntőbíróként felkért felhasználó szubjektív szempontok alapján ítél.

9. A rendszer által szolgáltatott információk fogyasztói többnyire nem tudják pontosan megadni, mire lenne szükségük, igényeiket csupán körülírják. A kért információ pedig nem áll azonnal rendelkezésre, azt előbb meg kell keresni, ami olyan tárolási és közlési problémákat vet fel, mint például: a szöveg mágnesszalagon vagy mágneslemezen tároljon-e, a kiíráshoz mindig újra állítsuk-e elő vagy működjön együtt a számítógép mikrofilmes szövegnyilvántartással, legyőzhető-e ezzel kapcsolatban az idegenkedés a mikroalaktól, televíziós vevőkészülék alakjában működő mikrofilm olvasóberendezések előnyösebbek lennének-e, lesz-e majd idővel az íróasztalunkban olyan speciális szakkönyvtár, amelyből az információk kikeresését egy a Püld körül góringó elektronikus számítógép vezérli rádióhullámú összeköttetés útján?

10. E biztató kilátások ellenére ma mégis a legtöbb olyan személy, akinek a kért információkat nyújtania kell, úgy érzi magát, mintha egy gombostűt kellene a szalmakaszalban megkeresnie. Abban reménykedhet azonban, hogy a szaporodó információkereső rendszerek idővel lehetővé teszik saját hiányos adatgyűjteményéről a súlypontnak fokozatos áthelyezését speciális telefonszámokból és adatlehívási pontokból álló gyűjteményére, a kiadványok előfizetése helyett pedig különféle bér munkát végző információkereső szolgáltatásokat nyújtó szervekkel szerződés kötésére.

11. Az ember azzal a páratlan képességgel rendelkezik, hogy pontatlan nyelvi eszközökkel is jó hatásfoku érintkezést bonyolít le, noha nem kétséges, hogy ezt végül is igen szigorú alaki követelmények fogják szabályozni. A gépektől azonban ez a rugalmas viselkedés nem

várható el. Ezért az információrendszer tervezésénél mindig figyelemmel kell lenni arra, hogy az ember, mint a rendszer lényeges eleme, olyan helyre kerüljön, ahol potenciális képességeit a leghatásosabban érvényesítheti. Ilyen jól átgondolt vegyes rendszerek igen jó hatásokkal dolgoznak. A tisztán automatikus módszerekkel szemben például a számítógép segítségével ember által végzett indexelés és információkeresés minőségileg is és gazdaságilag is fölényben van.

/Pataky E./

10/68

002.6:659.284/.285-057/47/

Az információfelhasználók csoportosítása. /K voproszu o klaszszifikacii potrebitel'ej informacii/ - POPILOVA, L.L. = Nauczno-Tehniceszkaja Informacija, Szerija 1. 1967. 2.sz. p.16-17.

A tájékoztatási munka módszereinek tökéletesítése az egyik eszköz a műszaki-tudományos tájékoztatás hatékonyságának növelésére.

A hajógyártás területén végzett kérdőíves falmérés alapján a tudományos kutató és tervező-szerkesztő dolgozók információs szükségletei tekintetében az alábbiakra kívánnak adatokat szerezni:

a tájékoztatási apparátus kiegészítése;

az információs munka meghatározott formáinak alkalmazása a szakemberek egyes csoportjai körében;

a szakemberek egyes csoportjai által szívesen használt kiadványok.

A szakember-olvasók különféle szempontok alapján sorolhatók csoportokba, így tudományos fokozatuk, szakmai területen elfoglalt beosztásuk, valamint az őket foglalkoztató vállalatok, illetve szervezetek szerint. Ezenkívül másféle ismérvek is alapul vehetők az olvasók osztályozására, mint pl. elvileg alkotó munkát végzők és műszaki kulturájukat fejleszteni kívánók csoportja, továbbá a hajógyártás területén aszerint, hogy munkakörükbe a hajó melyik része tartozik.

Az információt igénylők tevékenységük szerint a következő csoportokba oszthatók:

kutatók,
technológusok,
szerkesztők.

Eltérés állapítható meg a szakemberek információs szükségletei tekintetében attól függően is, hogy végeznek-e szakirodalmi tevékenységet, milyen a nyelvtudásuk, ujtók vagy ésszerűsítők-e? A szakember-olvasók csoportosításának hozzá kellene járulnia az információkeresők jobb kiszolgálásához. Mindazonáltal, ha valamely csoportosítás az egyik területen eredményre vezet, nem alkalmazható minden további nélkül más területen is.

/Paku S./

11/68

002.63/47/

A területi ágazatközi tájékoztatási szervek munkája. /K voprozszam rabotü territorial'nüh mezsotraszlevüh informacionnüh organov/ - VOJCIKOV, B.N. = Naucsno-Tehnicoszskaja Informacija, Szerija 1. 1967. 1.sz. p.9-11.

Az iparvállalatok információs szükséglete - tapasztalat szerint - a nem szorosan vett ágazati jellegű tájékoztatási anyag tekintetében teljes információs igényük 80 %-át is eléri. Ez igény kielégítésére szolgáló információs anyagokban szükségessé vált cserét a népgazdaság különböző ágazataihoz tartozó vállalatok és intézetek között hatékonyan végezhető el a műszaki-tudományos tájékoztatás ágazatközi, területi szerveinek hálózata, amely szervesen kapcsolódik az össz-szövetségi és ágazati információs intézmények tevékenységéhez.

Az ágazatközi információs központok munkájának elemzése azt mutatja, hogy a náluk levő tájékoztatási anyaggyűjtemény felhasználásával gyorsan és minimális költséggel lehet az igénylők szükségleteit kielégíteni. Emellett különös figyelmet kell fordítani a saját tájékoztatási szolgálattal nem rendelkező kis és középnagyságu vállalatok igényeire. Teljes értékű információs apparátus létesítése, amelyből a szükséges információk a legkisebb ráfordítással és leggyorsabban mérhető, nagy jelentőségű feladat és kellő megszervezése alapvető a munka hatékonysága szempontjából. A leningrádi tájékoztatási apparátus pl. lehetővé teszi évente 25 000 érdeklődés megválaszolását és 2 millió rubel megtakarítását.

Az ágazatközi, területi műszaki információs központok létesítésének szükségességét alátámasztja az a tény, hogy bonyolultabb jellegű termelést végző vállalat nem tudja magát minden információs anyaggal ellátni, amelyekre az alapvető gyártási technológia, a kisegítő és melléktermelés, valamint a vezetés és szervezés terén szüksége van. Ennek megvalósítása az információs apparátus megkettőzését hozná magával a tudomány és technika több ágában.

A területi, ágazatközi műszaki információs szervek kiemelkedő munkát végeztek olyan technikai újdonságok bevezetésében, amelyeknek igen nagy ágazatközi jelentősége van, mint pl. komplex technológiák, univerzális szerelési segédeszközök, elektrofizikai és elektrokémiai megmunkálási módszerek, műanyagok és szintetikus szálak alkalmazása, hibamentes gyártás.

A területi CBTI-k /Central'noe Bjuro Tehnicoszszkih Informacij = Központi Műszaki Tájékoztatási Irodák/ közreműködésével átvett műszaki újdonságok bevezetésével 1963-ban 207 millió, 1964-ben 243 millió rubel megtakarítás volt elérhető.

A gyakorlat megmutatta, hogy az iparirányítás ágazati elve és a tájékoztatás meglévő ágazati rendszere mellett célszerű az ágazatközi területi információs szervek megerősítése és továbbfejlesztése.

/Paku S./

12/68

002.63/574/

Központi köztársasági anyaggyűjtemény létesítése és felhasználása a Kazak Szövetségi Szovjet Köztársaságban. /Szozdanie i ispol'zovanie central'nogo reszpublikanszkogo fonda KazSzsZsZr/ - GOLOVANOV, A.V. - DZSALGASZOV, K. = Naucsno-TehnicseszkaJa Informacija, Szerija 1. 1967. 2.sz. p.12-15.

A Kazak SzSzkK tájékoztatási szervei 1963-ban kezdték meg az információs apparátusok létrehozását. A Kazak SzSzkK Terhivatalának Központi Műszaki-Tudományos Tájékoztatási Intézete és a Köztársasági Műszaki-Tudományos Könyvtár kidolgozta a gyűjtemények szabályzatát és jóváhagyta az ipari, szállítási és hírközlési dolgozók könyvtári-bibliográfiai kiszolgálásának egységes tervét.

A vállalatok és intézetek igényeinek elemzése, a már meglévő gyűjtemények profiljának és összetételének tanulmányozása, valamint az egyes ágazatok folyó és távlati fejlesztési tervének figyelembevétele alapján határozták meg a köztársasági tájékoztató apparátus szakosítását. Ennek a tervnek megfelelően a köztársasági apparátust mint a minisztériumi, a vállalati és az intézeti tájékoztatási szervek kölcsönösen összefüggő, egymást kiegészítő információs apparátusaként szervezték meg, amely rendszer az átfedést kiküszöböli. A szakosítás végrehajtása során az információs szervek kicserélték, illetve átadták anyagukat a kijelölt szakterületi központnak.

A Köztársasági Műszaki-Tudományos Könyvtár a köztársaságban a legnagyobb műszaki könyv- és folyóiratállománnyal rendelkezik, tájékoztatási apparátusának gyarapítását Kazahsztán gazdasági adottságainak megfelelően végzi. Teljességre törekvően gyűjti a szabadalmi, az energetikai, a villamosipari, a vegyipari, továbbá az ipargazdasági, az építőipari, a szállítási és hírközlési szakirodalmat.

Szakterületi anyaggyűjtemények közül külön említést érdemelnek a Kazahsztán iparára vonatkozó élenjáró tapasztalatok, a világ országainak gazdasága, számítógépek és szervezéstechnika, a műszaki-tudományos tájékoztatás és propaganda szervezése, műszaki-tudományos uti-jelentések stb. tárgykörökből. Betűrendes, szakrendi, speciális szakterületi és egyéb katalógusokat vezetnek.

A referenz és egyéb tájékoztatási szolgálat különféle formáit és módszereit alkalmazzák, mint pl. források összeállítása, dokumentumok kiadása, érdeklődésekre szóbeli felvilágosítás, tájékoztatás új beszerzésekről, szemlék készítése, tematikai bibliográfiák a vállalatok által megadott tárgykörökben, könyvkiállítások stb.

Az igények mintegy 70 %-a műszaki dokumentációk megküldésére, - ezen belül találmányok és ésszerűsítések rajzaira, - új technológiák ismertetésére, bibliográfiák készítésére vonatkozik. Az érdeklődések kielégítése egy hónapnál rövidebb ideig tart, rajzmásolatok elkészítése, vagy másféle dokumentumok másolása a szolgáltatások jelentős és egyre növekvő típusát alkotják. Az ezekre vonatkozó rendeléseket - az igen teljesítőképes sokszorosító berendezések segítségével - két héten belül teljesítik.

/Paku S./

Egyedi információ szolgáltatása a tudományos-kutatóintézetek és szerkesztési irodák szakembereinek. /individual'noe informacionnoe obszluzivanie specializstov v NII i KB/ - BURUJ-SMAR'JAN, O.E. = Naucno-Tehnicseszka Informacija, Szerija 1. 1967. 5.sz. p.7-10.

A tudományos-kutatóintézetek szakembereinek nyújtott tájékoztatás - differenciáltságától függően - általános vagy tömeges, kollektív vagy csoportos és egyedi információ lehet. Az első az illető tudományos-kutatóintézet valamennyi szakemberét tájékoztatja az intézet munkáinak tematikájára vonatkozó valamennyi anyagról, a második az intézet szűkebb területén dolgozó kollektívának szól, a harmadik pedig mindegyik közvetlenül érdekelt szakemberhez juttatja el a számára érdekes információt. Vizsgálja, hogyan lehetne az információszolgáltatást az egyedi információnyújtás fokozásával eredményesebbé tenni.

Tárgyalja utóbbi fontosabb sajátosságait és a következő szakaszból álló sorrendjét:

1. az információs anyagokkal ellátandó szakemberkontingens megállapítása;
2. az egyedi információszolgáltatás formáinak és módszereinek meghatározása és megválasztása;
3. a szakemberek tematikai igényeinek megállapítása és
4. a közvetlen információszolgáltatás megszervezése.

A szakembereknek szolgáltatott egyedi információ fontosabb formái: a mérnök egyedi referenz-kartotékának összeállítása, az expressz-információk kiadása, a tematikai dossziék kiegészítése, a távbeszélőn közölt értesítések stb. Az egyedi információs szolgáltatás gazdasági eredményességének fő szempontjai: a termelékenység és a mérnöki munka eredményességének növelése, a tudományos tájékoztatási munkák és a kísérleti szerkesztési munkák tudományos-műszaki eredménye, az információszolgáltatás jövedelmezősége, anyagi eredménye. Az egyedi információszolgáltatást a legbonyolultabbnak és a legmunkaigényesebbnek, de egyben a legeredményesebbnek tartja. Hangsúlyozza azonban, hogy a szakemberek ellátására a szükséges tájékoztatásokkal gyakorlatilag az információszolgáltatás valamennyi /egyedi, csoportos, tömeg/ fajtáját felhasználják.

/Pacor E./

Elektronikus számítógépi programok jogi oltalma a svéd jog alapján. /Zum Schutz von Rechenprogrammen in schwedischem Recht/ - NEU-MEYER, F. = Gewerblicher Rechtschutz und Urheberrecht, Internationaler Teil, 1966. 8-9.sz. p.417-429.

A bevezetőben az elektronikus számítógépi programok alapfogalmait ismerteti, melyek keretében a blokkdiagramokról ad részletesebb

tájékoztatót. Ezek szemléltetésére három példát hoz fel: a/ az ipari folyamatok irányítása; b/ a műszaki-tudományos számítások; és c/ a gépi fordítások köréből.

Est követően sorra veszi a programozásnak azokat az oldalait, amelyek - álláspontja szerint - a jogi oltalom szempontjából figyelembe jöhetnek. Ezek:

1. Blokkdiagram, amely valamennyi autokód fajta lelke. E vonatkozásban azt a szellemes hasonlatot használja, hogy a blokkdiagram úgy viszonylik a komplett programhoz, mint a partitúra a hangszalagra felvett teljes opera zenéjéhez: a szakértő mindkettőből megállapíthatja a fő vonásokat, amelyek alapján a részleteket maga is kiegészítheti.

2. Ismert programnyelvek pl. ALGOL, FORTRAN, APT stb.

3. A speciális digitális számológépek birtokosai /bérlői/ a tulajdonos ellenőrzése nélkül maguk is képesek lehetnek programok kidolgozására, amelyekből jogosulatlan előnyökre tehetnek szert.

4. Fordítóprogramok /pl. ALGOL-ból FORTRAN-ba stb./ blokkdiagramja ugyancsak igen jelentős gazdasági értéket jelenthet, s ezért az oltalom igénye itt is fennáll.

Az oltalmi tárgy körvonalazását követően áttekintést ad oltalmi formáknak a svéd jog szerint lehetséges változatairól.

I. Szabadalmi oltalom. Az 1964. évi egységes skandináv szabadalmi törvény tervezetének 1.§-a alapján elképzelhető bizonyos programok szabadalmi oltalma. Joggyakorlat azonban e vonatkozásban természetesen még nincs. A különböző skandináv szabadalmi hivatalok újdonságvizsgáló előadójának nézete szerint: a/ szabadalmaztatható a kódok bizonyos csoportosítása program formában, ha azok meghatározott utasításokat meghatározott sorrendben egy vagy több gépbe beadagolnak; b/ szabadalmaztatható az olyan program, amely a vezérelt gép munkamód-szerűt irányítja és bizonyos közvetett módon a vezérelt gép konstrukciójára hatással van, pl. műszaki problémák egyszerűbb megoldásával /munkaidő megrövidítése vagy műszaki intézkedések/; c/ szabadalmaztatható az olyan program, amely az intézkedések újszerű kombinációjának eredményeképpen új gépi elemeket von maga után, pl. kisebb, kedvezőbb /olcsóbb/ lyukkártyák vagy lyukszalagok bevezetése.

II. Szerzői jogi oltalom. NEUMSEYER szerint az 1961. évi svéd szerzői jogi törvény 49.§-a, amely un. "kis oltalmat" /10 éves időtartamra/ biztosít, miszerint "katalógusok, táblázatok vagy egyéb olyan művek, amelyekben nagymennyiségű adat foglaltatik", szerzői jogi oltalmat élveznek, lehetővé teszi az elektronikus számítógépi programok szerzői jogi oltalmát. A hivatkozott bírói ítéletek azonban e törvény hatálybalépése előtti időből származnak és hasonló témákra, de nem elektronikus számítógépi programokra vonatkoznak.

III. Versenyjogi oltalom. A tisztességtelen versenyről szóló 1931. évi törvény alapján hozott és ismertetett büntetőbírói ítéletek

az üzleti titok megsértésének büntettét állapítják meg és csak analóg-
giaként használhatók fel, mert nem elektronikus számítógépi progra-
mokra vonatkoznak.

IV. Kötelmi jogi oltalom - jogvédelem a felek közötti szerződés
alapján. Nagyértékű áruk vagy szolgáltatások értékesítése esetén a
jogellenes cselekedeteket /pl. jogosulatlan utánzás vagy a megszer-
zett programok továbbadása harmadik személy részére/ szerződésileg e-
lőzetesen kötbérezik, kártérítési kikötésekkel. Az eladott vagy át-
adott programok jogi védelme mint vállalati titok /know-how/ ily mó-
don biztosítható a legeredményesebben. /Vida S./

15/68

651.926:5+62

A műszaki-tudományos fordítási munka tapasztalatai. /Is optia
rabotū po naucno-tehniceszkomu perevodu/ - BELOGORSZKIJ, V.O. =
Naucno-Tehniceszka Informacija, Szerija 1. 1967. 2.sz. p.19-23.

A felesleges párhuzamos munka elkerülésére az idegen nyelvű köz-
lemény fordítását igénylő vállalatnak az illető szakterület fordítá-
sainak koordinálását végző tájékoztatási központhoz kell fordulnia, a-
mely el is készíti a fordítást, illetve közli, hogy a már előzőleg
elkészült fordítás hol kapható meg. 10 tételes érdeklődésig egy napon
belül választ adnak, míg nagyobb igényekre egy héten belül térnek
vissza. Ezt a tájékoztató és nyilvántartó munkát pl. öt dolgozó vég-
zi a radioelektronikai fordításokat koordináló intézményben.

A fordításra kerülő cikkek három csoportját különböztetik meg:

1. szélesebb érdeklődésre számotartó szemlecikkek;
2. főleg vezető dolgozókat érdeklő elvi-elméleti anyagok;
3. szakemberek kisebb körét érdeklő szűk szakterületi kérdéseket
tárgyaló cikkek.

Az első csoportba tartozó fordításokat nagyobb példányszámban
készítik; a második csoportbeli fordítások átlagosan elérik az 50 pél-
dányt, míg a harmadikba eső fordításokat 4 példányban gépelik. Ezek
közül 1 a rendelő, 1 a fordítást készítő intézeté, míg 2 példány az
ágazati központ gyűjteményébe kerül.

A fordítási igény bejelentésére nincs egységes nyomtatvány, bár
a kialakult gyakorlat felöleli a legfontosabb adatokat. Az igény-ír-
lap hátlapján a fordítási munkával kapcsolatos belső utasításokat ve-
zetik, pl. az elszámolást. A lényeges adatokról külön kartonokat is
kiállítanak.

A fordítási díj meghatározásához a következő szempontokat veszik
figyelembe: eredeti nyelv, a fordítás bonyolultsága, a fordító elő-
képzettsége, beosztása és szakterülete.

A fordításokra előírányzott határidők a következőképpen alakul-
nak:

1. közepesen nehéz szöveg nyugati nyelvekről, a fordító legalább 3 éve dolgozik a szakterületen, havi 3 szerzői iv;
2. japán nyelvről, egyébként a fentiek szerint, havi 1,5 szerzői iv.

A fordító munkája tekintetében az a tapasztalat, hogy kielégítő jártasságot valamely szakterületen 1,5-3 év alatt szerezhet, természetesen szűkebb tárgykörben ez az idő 3-6 hónapra csökkenhet.

A szorosán vett fordítási munka lépcsői: megismerkedő elolvasás, közvetlenül a témához tartozó szakirodalomból ismeretek szerzése, a tulajdonképpeni fordítás menete és módszere, megfelelő kifejezés kiválasztása a szótárból, a cím megadása, illetve fordítása, s mint utolsó teendő, az elkészült fordítás átolvasása.

Mint hogy a rohamos műszaki haladás folytán a szótárak gyorsan elavulnak, szükséges, hogy a fordító saját terminológiai gyűjteményt készítsen, amelyet a legújabb kifejezésekkel folyamatosan kiegészít. E célra külön kialakított kartont használnak, amely a forrást és az új kifejezés rövidítését is tartalmazza.

A fordításokat ellenőrző szerkesztő-lector nem olvassa az eredetit, hanem először csak a fordítás kéziratát, amelyre különböző feljegyzéseket tesz és ezeket később tisztázza. Ezt követően bekezdésként elolvassa az eredetit és a fordítást. Ennek során külön figyelmet kell szentelnie az ábráknak, jeleknek, fizikai stb. mértékegységeknek.

A végső átolvasás alkalmával a szerkesztő-lector ugyanazokat a feladatokat, kérdéseket oldja meg, mint a fordító. Ezután elkészíti a referátumot, amelyhez nemcsak az esetleges szerzői összefoglalót veszi figyelembe, hanem a teljes tartalom legfontosabb részeit, s a következtetéseket is.

A szerkesztő-lector végül visszaküldi a fordítónak a lektorált kéziratot, hogy az a javításokat és a tett megjegyzéseket megismerje.

Ezt az egyeztetést a megértés szellemében, a minél jobb információs anyag szolgáltatásának figyelembevételével kell elvégezni.

/Paku S./

16/68

651.926:62

A tudományos-műszaki fordítás kérdései és távlati kilátásai.

/O problemah i perspektivah naucsno-tehnicseszkoj perevoda/ - KUZ'MIN, Ja.G. = Naucsno-Tehnicseszkoj Informacija, Szerija 1. 1967. 5.sz. p.20-21.

A tudományos-műszaki tájékoztatásban dolgozó fordítók fontosabb feladatai: 1. fordítás idegen nyelvekről oroszra és oroszról idegen nyelvekre; 2. annotációk és referátumok készítése, főképpen időszaki

kiadványok cikkeiről; 3. információ anyagok önálló felkutatása és összegyűjtése, egyes problémák tanulmányozására, valamint tudományos-kutató és tervező-szerkesztő munkák előkészítésére; 4. bibliográfiák készítése, a referenz állomány kiegészítésével összefüggő különböző műveletek elvégzése.

A helyzet javításához országos központi oktatási rendszert kell megszervezni a fordítók műszaki kiképzésére. Az oktatási tervbe fel kellene venni mind általános, mind ágazati szaktantárgyakat, és pedig hozzávetőlegesen az ágazati technikumokban oktatott terjedelemben. A tudományos-műszaki fordítóknak ismereteik színvonalának és nyelvtudásuknak megfelelő szakmai képzést kell odaítélni, és a fordítási munka díjazására és normázására szabályzatot kell kidolgozni. Meg kellene változtatni, illetve javítani a szótárszerkesztés és kiadás jelenlegi gyakorlatát. A külföldi műszaki irodalomban megjelenő új fogalmak helyes orosz fordítására szervezetet kellene létrehozni, mely fenti célra ajánlásokat adna.

A Szovjetunióban a tudományos-műszaki fordítók első társadalmi egyesülete 1958-ban alakult meg a Gépipari Tudományos-Műszaki Egyesület leningrádi osztályának szekciójaként. Ma már 14 ilyen szekció működik. Tevékenységük három irányú: a fordító utánpótlás kiképzése; szak kifejezések gyűjtése, értelmezése és egységesítése; a vállalatok és szervezetek szakembereinek gyakorlati segítség nyújtása lényegében gépgyártási és rádióelektronikai tárgy tudományos-műszaki fordítások elkészítéséhez.

Létre kell hozni a tudományos-műszaki fordítók össz-szövetségi vagy legalábbis össz-oroszországi szakmai társadalmi egyesületét, amely rendszeres kapcsolatot létesítene a tudományos szervezetekkel és az iparvállalatokkal, központilag foglalkoztatná az oktatókat, kidolgozná az oktatási terveket és a módszertani segédleteket, kiadói bázist létesítene publikációik számára, meghatározhatná a fordítók státuszát, szakmai képzési bizonyítvánnyal láthatná el őket és döntőbíróvási szervük is lehetne.

/Pacor E./

17/68

651.926.011.54
681.39:801.3

Kísérleti rendszer az USA szabadalmi hivatalának Official Gazette című lapjában hetenként megjelenő közlemények automatikus fordítására. /Eksperimental'naja szisztema avtomaticheskogo perevoda publikacij iz amerikanskogo patentnogo ezsened'nika "Official Gazette"/ - KRAVEC, L.G. - VASZILEVSZKIJ, A.L. - DUBICKAJA, A.M. - Naucno-Tehnicesszka Informacija, Szerija 2. 1967. 1.ss. p.35-40.

A CNIIFI /Central'nogo Naucno-Isszledovatel'szko Insztituta Patentnoj Informacii i Tehniko-Ékonomicseszkih Isszledovaniij = Szabadalmi tájékoztatással és műszaki gazdasági kutatásokkal foglalkozó Központi Tudományos Kutatóintézet/ 1963. óta foglalkozik az angol nyelvű szabadalmi leírások fordításának automatizálási kérdéseivel. Az igénypontok gépi fordítására 1963-ban egy Sztrela-3 elektronikus

számológéppel megvalósított rendszer még csak szó szerinti fordításokra volt alkalmas, később azonban megpróbálkoztak a nyelvtani egyeztetések programozásával is, majd áttértek az Ural-4 gép alkalmazására. A jelenlegi kísérleti rendszerben belsőgésű motorokra vonatkozó igénypontokat lehet nyelvtanilag helyes orosz szöveggel visszaadni. Egy-egy igénypont /150-300 szó/ lefordítása 2-5 percet igényel.

Az algoritmus teljes egészében az összeállítandó orosz szöveg szintéziséhez igazodik, és az angol szöveg többszöri /ciklikus/ átvizsgálásával fokozatosan oldja meg a feladatot. A program kb. 20 000 utasítást tartalmaz.

A mágneses szalagon tárolt, jelenleg 1500 tételből álló szótár ragozott alakjukban tartalmazza a hosszúságok /a betűk száma szerint/ csoportosított és különböző információkkal is ellátott angol szavakat. Ezek az információk szófajra, nyelvtani tulajdonságokra és egyenértékű orosz szó tövére vonatkoznak. Minden orosz szótához táblázatokból keresi ki a gép az elemzés során a megfelelő végződést. A többszavas kifejezések helyes fordításához a rendszernek egy kiegészítő szótára is van.

A lyukasztással bevitt angol szöveget a gép először a szótár alapján dolgozza fel, az egyes szavakat /kifejezéseket/ a szótárból kikeresett információkkal helyettesíti, és a továbbiakban már ezeken az információkon alapul az elemzés. Ezt követi a szófaj egyértelmű megállapítása, a névmásokhoz tartozó főnevek kikeresése, az igénypont felbontása önállóítható mondatokra, az összefüggő szócsoportok különválasztása, az orosz szótövek kiegészítése a megfelelő végződéssel stb. Ugyanaz az angol szó mondatbeli szerepétől függően például főnév, ige vagy melléknév is lehet, és ennek megfelelően kell fordítani, de sokszor már az előző szó nyelvtani információjából megállapítható a helyes szófaj/pl. az ige előtt nem lehet névelő vagy melléknév/; a több szóból álló kapcsolatokban már nehezebben dönthető el ez a kérdés, úgy, hogy a programban erre vonatkozólag külön utasításokat kellett felvenni. Egyéb strukturális tulajdonságok is felhasználhatók az elemzésben /személyragos ige csak mellékmondatokban fordul elő, és alárendelő kötőszó előzi meg stb./. Az igénypontok előírásos megfogalmazásának szerkezeti sajátosságai többnyire megkönnyítik a fordításhoz szükséges műveletek elvégzését, lehetővé teszik az orosz szövegben az önálló mondatok kialakítását is /eredetileg nincsenek mondatok az igénypontban, a szabadalmi leírások végén a találmány lényegét egészen különleges és értelmileg nehezen követhető nyelvtani konstrukcióval kell kifejezni/, és ezáltal érthetőbbé válik a fordítás. Az analízist követő szintézis eredményei a gép memóriaegységébe kerülnek.

A teljes program végrehajtása után a gép a fordítást nyomtatva adja ki. Például a 3 076 446 sz. szabadalmi leírás igénypontját a következőképpen sikerült lefordítani:

Rotornűj dvigatel' vnutrennego szgoranija vkljucaet v szebja kol'cevoj sztator imejuscsij vozduh - vpuszk - i otersztie vpuszkno-go gaza. Kol'cevoj rotor raszpolozsennűj vnutri sztatora ékszcentri-cseszki. Val prikreplennűj k rotoru i poddersivajuscsij tot zse i raszpolozsennűj po oszi. Imeetszja nepodvizennűj ...

Az eredeti szöveg:

A rotary internal combustion engine comprising an annular stator having air inlet and exhaust gas opening means, an annular rotor disposed within said stator eccentrically, a shaft secured to the rotor and supporting the same and extending axially thereof, stationary bearing ...

/Szabó Gy./

18/68

802/809/083.71/

Az idegen nyelv meghatározása. /Opređenje inostranog teksta/
- DEMČENKO, M.M. = Naučno-Tehnička Informacija, Szerija 1.
1967. 2.sz. p.25-27.

Különösen a műszaki könyvtárakban sok külföldön kiadott idegen nyelvű folyóirat van. Ezek nagy része nem tartalmaz utalást a szöveg nyelvére, ami nehézséget okoz az adott közlemény, illetve folyóirat nyelvének meghatározásában. Ez az idegen nyelvű szakirodalom jelentős részére vonatkozik. A kiadvány nyelvét elsősorban a könyvtáros tartozik felismerni, de ez megfelelő segédlet nélkül gyakran még a nyelvész-könyvtáros számára is problémát okoz.

A forgalomban lévő segédkönyvek legtöbbje bonyolult, nehézkes kezelési, mert az idegen nyelvek tulságosan nagy számát öleli fel, így pl. egyik ilyen nyelvmeghatározó mintegy 200 nyelvet, az általában szükségesnek mondható 20-25 helyett. Elegendő olyan segédlet használatra, amely a műszaki szakirodalmi gyakorlatban leginkább előforduló nyelveket tárgyalja. A nyelv meghatározási módszerének egyszerűnek és egyszerűnek kell lennie valamennyi nyelv számára.

A vizsgált nyelvmeghatározó megfelelően kielégíti ezeket a követelményeket: 1. nem tulságosan terjedelmes táblázatban összeállítható; 2. alkalmazási szabályai nem bonyolultak; 3. a meghatározó hatékonysága igen jelentős, pl. a román és az albán nyelv számára egy sor elegendő, a francia és a magyar számára két sor, a svéd és észti nyelv meghatározásához három sor, a holland, a spanyol, az olasz, a dán, a litván, a norvég nyelvhez négy sor, a német, a portugál, a lett, a szerb-horvát, a szlovák nyelv számára nyolc sor stb. A meghatározó 25 nyelvet tartalmaz. A javasolt meghatározási módszer az ismeretlen szöveg egy- és kétbetűs szavainak egybevetésén alapul a meghatározóban megadott szavakkal. Minden nyelvből egy- vagy kétbetűs szavakat választottak ki egy-egy sorban. Ily módon a meghatározó minden egyes sorra önállóan megadja a választ a keresett nyelvre.

A javasolt meghatározó alkalmazásának gyakorlata azt mutatta, hogy könnyen emlékeztetbe véshető valamilyen rövidítés formájában és az idegen nyelvek meghatározása emlékeztetből igen gyorsan és pontosan végezhető.

A kiválasztott szavak egyértelműen jellemzők az adott nyelvre, így a románra az "in", a magyarra az "és, az".

/Paku S./